

УДК 657

Пушкар М.С., д.е.н., професор

Тернопільський національний економічний університет

УМОВИ ДЛЯ РОЗРОБКИ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ОБЛІКУ

Слово «парадигма» для обліковців до цього часу досить загадкове, оскільки науковий апарат обліку знаходиться на вкрай низькому рівні через те, що, фахівців учили й до цього часу учать мистецтву записів на рахунках в книгах за правилами, сформульованими Л. Пачолі ще в 1494 році, звідки отримала ця наука назву «бухгалтерський» облік.

Проблему розвитку парадигми обліку досліджували науковці Житомирської школи – Петрук О.М., Малюга Н.М., Легенчук С.Ф., а крім них Соколов Я.В., Войнаренко М.П. та деякі інші автори.

Найбільш ґрунтовно дослідив цю проблему Легенчук С.Ф., розкривши вчення Т.С. Куна, зарубіжних та вітчизняних економістів [1]. Автор дослідив зміст близько 50 джерел щодо проблеми становлення та розвитку парадигми обліку і переконує в тому, що парадигма відкриває шлях для подальшого розвитку науки, але робить парадоксальний висновок, що внаслідок значної кількості різноманітних парадигм обліку, як науки, піддає сумніву можливість застосування в обліку моделі науки Т.Куна [1, с. 333]

Такий песимізм, як нам видається, обумовлений не тим, що багато різних парадигм запропоновано в обліковій науці, а підміною понять, коли замість вивчення причин, які змінюють парадигму, нам пропонують різні класифікації моделей обліку від часу їх виникнення, історичного розвитку, функціонування в економічній системі тощо. Парадигма показує динамічні зрушення принципового характеру, пов'язаних з сутністю науки, а моделі обліку показують статичне положення механізму обробки даних виходячи з суб'єктивних мотивів їх виділення тим чи іншим автором.

Парадигма розкриває суспільну цінність науки на тому чи іншому етапі її розвитку, корінні технічні та технологічні зміни в обробці даних, об'єктивну зміну методів, процедур, розширення сфери впливу на економічну систему, збільшення обсягу інформації про господарську діяльність підприємства тощо.

Парадигма обліку міняється внаслідок революційних змін в економічній системі, в техніці і технології виробництва, організації праці та управління, які відбуваються внаслідок науково-технічного прогресу. За революційними змінами економічної системи закономірно змінюється й парадигма обліку.

Становлення нової парадигми обліку пов'язують з його вивченням як цілісного утворення, що складається з частин, а не як суми окремих її складових, які науковці переважно досліджують ізольовано одна від одної. Парадигма повинна охоплювати усі підсистеми як єдине утворення, як синтез операційного, тактичного та стратегічного обліку.

У процесі становлення парадигми прагнуть не до абсолютної істини, яку пов'язують з її принциповою стійкістю та сталістю, а до об'єктивності, яка полягає не стільки в її загальноновизначуєчості, скільки в незалежності змісту знання від суб'єктивізму, хоча й важко позбутися його, оскільки творять науку завжди суб'єкти – люди.

Суб'єктивізм, у значній мірі, породжується консерватизмом і традиціоналізмом мислення, яке не сприймає «незвичайну» дійсність, оскільки у світлі традиційних підходів вона здається безглуздою, ірраціональною, абсурдною, що створює ґрунт для опору всьому новому, особливо тоді, якщо воно, на перший погляд, суперечить здоровому глуздові [2, с.178-179].

Творення нової парадигми ґрунтується на фундаментальних дослідженнях, які в галузі облікової науки дослідники виконують надзвичайно рідко.

Фундаментальні (теоретичні) дослідження вимагають спрямування зусиль дослідників на такі найважливіші проблеми:

- пошук принципово нових засобів пізнання – ідей, гіпотез, концепцій, методів, процедур тощо;
- аналіз розроблених систем наукового пізнання – теорій, законів, доведень, категорій та ін.;
- критичне вивчення пізнавальних можливостей, методів, законів наукового пізнання, які використовує дослідник.

Потрібно зазначити, що арсенал методів пізнання закономірностей розвитку та становлення нової парадигми системи обліку можна незрівнянно поповнити за рахунок уведення в науковий оборот досягнень інших наук, зокрема:

- філософії (логіка та методологія пізнавального процесу);
- соціології (історія суспільного розвитку, взаємовплив продуктивних сил і виробничих відносин, потреби суспільства, суспільні інституції та ін.);
- прогностики (розробка природних, технічних, економічних, демографічних та інших прогнозів);
- системології (врахування закономірностей розвитку систем будь-якого типологічного характеру);
- теорії інформатики (закономірностей формування, обробки, використання, зберігання та передавання інформації);
- створення єдиного інформаційного поля підприємства, регіону чи держави;
- економічної безпеки підприємств;
- стратегії розвитку підприємства.

Перераховані лише окремі напрями поглиблення наукового пізнання, які на основі використання комп'ютерної техніки створюють передумови для революційних зрушень у формуванні нової парадигми обліку, спрямованої у майбутнє.

Образ обліку майбутнього можливо передбачити на основі принципів прогностики [3, с.8]:

- невизначеності майбутнього, якій відповідає нова наукова картина світу у зв'язку з критикою класичного детермінізму і відкриттям стохастичних процесів;
- біфуркації (роздвоєння течії тих чи інших процесів, які досягли певної критичної величини, після якої втрачається однозначна залежність між минулим і майбутнім станом системи);
- дискретності (у точках біфуркації створюються передумови якісно нових станів, які дають якісно інше майбутнє, а тому механічна екстраполяція тих чи інших тенденцій не можуть бути покладені в основу довгострокових прогнозів).

Парадигма обліку нового типу виходить з того, що фіксується науковим співтовариством система цілей і засобів, які передбачають напрям зміни систем обліку та його об'єктів за умови передбачуваних обставин [3, с.417].

Становлення парадигми обліку є об'єктивним процесом, який здійснюється за такими процедурами:

- постановка проблеми формування парадигми (причини зміни парадигми та передумови її трансформації);
- визначення нововведень та діагностування відживших елементів у системі;
- вплив нових елементів системи на зовнішнє середовище;
- аналіз змін у системі обліку внаслідок формування його нової парадигми;
- розробка загальної моделі обліку (підсистем, елементів, зв'язків, взаємодії підсистем та ін.);
- виявлення на моделі характеристик нововведень та їх впливу на майбутнє суспільство й економіку підприємства, порівняння майбутнього з урахуванням змін та без них, врахування дії факторів зовнішнього середовища;
- передбачення змін середовища під впливом нової парадигми обліку;
- виявлення параметрів входів і виходів із системи та взаємодії обліку і менеджменту.

Наведені процедури повинні бути позбавлені суб'єктивізму та враховувати при дослідженнях принцип історизму та соціокультурного аспекту пізнання. Дослідження парадигми враховують просторово-часову структуру облікової системи. Простір є загальною категорією сталості, збереження об'єкта чи явища та його сутності. Час характеризує форму розвитку явища чи процесу, відображення міри його існування та самознищення. Часові характеристики об'єкту розгортаються через такі категорії, як минуле, сучасне і майбутнє.

Нова парадигма змінюється в напрямі від унітарної примітивної системи «бухгалтерського» обліку до поліфонічної, в якій існують поряд і взаємодоповнюють одна одну підсистеми операційного (сучасні події в режимі on-line), тактичного (минулі події та підготовка фінансової звітності) і стратегічного (розробка стратегії та моніторингу внутрішнього й зовнішнього середовища з метою підтримання тривалого існування підприємства та його адаптації до змін на ринку) обліку [4].

Нова парадигма обліку повинна розвиватися, як наука про метрологію (вимірювання) економічної діяльності підприємства і виконувати сервісну функцію щодо генерування інформації для

нижчого, середнього та вищого рівня менеджменту. Для кожного з названих рівнів менеджменту потрібна інформація, що характеризує динаміку, тенденції, закономірності, розвитку від минулого до майбутнього.

Минуле у соціально-економічному вимірі показує те, що перестало бути актуальним для людей, виявилось знятим подальшим розвитком суспільства: відстала тактика, технологію, знання, соціальні відносини тощо. В обліку минуле вивчають з метою виявлення тенденцій, змін, зрушень в мікроекономічній системі підприємства (в об'єктах, явищах, процесах, результатах праці тощо).

Сучасне постає як активна діяльність людей в досягненні поставлених завдань та реалізації їх інтересів, переживань, поточної оцінки параметрів господарської діяльності, розгортання свободи людини. Облік поточної діяльності необхідний для контролю з боку менеджменту підприємства щодо ефективності роботи персоналу в реальному часі та її коригування в необхідних ситуаціях.

Майбутнє означає світ можливого, який пов'язаний з інтересами людей і з часом актуалізується в їхній діяльності. До майбутнього відносять різного роду прогнози, плани, проекти, існуючі, але не реалізовані програми, нові знання, що не увійшли в науковий оборот, виробництво, технологію та ін.

Не дивлячись на те, що для менеджменту необхідна інформація про минуле, сучасне і майбутнє, оскільки господарська діяльність підприємства відбувається у просторово-часовому вимірі, парадигми обліку минулих історичних періодів були орієнтовані на отримання інформації виключно про минулі події (це стосується України) або про минулі та сучасні (в країнах з розвинутими економіками – США, Англія, Франція та ін.).

І хоча в Україні почав формуватися управлінський облік, який пов'язаний з отриманням інформації про сучасні явища і процеси в реальному часі, що знімає невизначеність внутрішнього середовища і створює інформаційне поле для нижчого рівня менеджменту та приносить користь у справі контролю за технологічними процесами, до цього часу точаться дискусії на наукових конференціях щодо правомірності управлінського обліку та його сутності. Давно в навчальних планах виділено фінансовий і управлінський облік, а науковці міцно тримаються за «бухгалтерський» облік, який вийшов із вжитку разом із соціалізмом. Стара парадигма обліку виявляється

дуже живучою, хоча в науковому аспекті вона не витримує критики через те, що не відповідає вимогам епохи (економіці знань, інформаційному та постіндустріальному суспільству, економіці високих технологій, інформаційній революції тощо).

Список використаних джерел:

1. Легенчук С.Ф. Парадигмальний метод Т.С. Куна в бухгалтерском учете / Бухгалтерский учет, контроль и анализ: социальные ориентиры [Текст]: Монография/ Ф.Ф. Бутынец и др. – Житомир: ЖГТУ, 2008. – 484 с.
2. Метьюс М.Р., Перера М.Х. Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. [Текст] . – Под ред. Я.В.Соколова и И.А. Смирновой. – М.: Аудит ЮНИТИ, 1999. – 663 с.
3. Матвієнко В.Я. Прогностика. – К.: Українські пропілеї. 2000. -520 с.
4. Пушкар М.С. Створення інтелектуальної системи обліку [Текст]: моногр.-Тернопіль: Карт-бланш, 2007. – 152 с.